

ŠLĀGERU (HITU) NOŠIZDEVUMU IESPIEŠANA UN IZDOŠANA RĪGĀ 20. GADSIMTA 20. UN 30. GADOS

Alberts Rokpelnis

Kopsavilkums

Mūzikas izdošana un izplatīšana ir būtisks temats populārās mūzikas pētniecībā, ko dažkārt aizēno mūzikas, komponistu un izpildītāju biogrāfiju izpēte. Lai gan pēc Pirmā pasaules kara nošu pārdošanas apjoms globālā mērogā samazinājās, līdz pat Otrajam pasaules karam līdztekus ierakstu, filmu un radio raidījumu patēriņa pieaugumam drukātie mūzikas izdevumi saglabāja ievērojamu mūzikas industrijas tirgus daļu mūzikas. Savukārt šlāgeru izdošana starpkaru Rīgā bija relatīvi jauna nozare. Rakstā aplūkotā tēma ir saistīta ar mūzikas vēsturi, taču vienlaikus tajā krustojas dažādi jautājumi, piemēram, mūzikas iespiešana un izdošana, mūzikas pārdošana, juridiskie jautājumi un personību biogrāfiju pētniecību. Šī raksta mērķis ir analizēt šlāgeru iespiešanu un izdošanu Rīgā, akcentējot galveno industrijas personību lomu.

Līdzšinējos pētījumos populārās mūzikas izdevēju personības Rīgā ir minētas tikai margināli. Iespējams, tādēļ, ka lielākoties tie bija vācu un citu minoritāšu pārstāvji, kuru darbību Rīgā pārtrauca Otrais pasaules karš. Daudzi emigrēja, un viņu uzņēmumu dokumentācija, iespējams, tika iznīcināta. Līdz ar to viņu devums tautsaimniecībā un kultūrā ir līdz šim nepētīts un maz zināms. Tolaik no kritiski vērtējošām pozīcijām raugoties, sabiedrības elites acīs šlāgeri bija tikai lēta mūzika, kas drukāta uz nekvalitatīva papīra. Turpretī mūsdienās, cerot pārvarēt ideoloģiskos vai estētiskos aizspriedumus, kā pēdējais šķērslis paliek tikai jautājums par pieejamajiem vēstures avotiem. Raksta pamatā ir avoti, ko sniedz Latvijas Nacionālajā arhīvā pieejamie dokumenti par poligrāfisko iestāžu darbību starpkaru periodā, otra būtiska avotu grupa ir nošizdevumi. Uz tiem uzdrukātie nosaukumi un liecības presē, ļauj identificēt šlāgeru izdevējus un spiestuves, kā arī to darbības dinamiku un galvenās izdevējdarbības tendences starpkaru kontekstā.

Šajā rakstā no vācu valodas aizgūtais apzīmējums *šlāgeris* (Schlager) tiek lietots kā mūzikas industrijas žanra nosaukums, atsaucoties uz tā lietojumu mūzikas publicēšanā 20. gs. pirmajā pusē Latvijā. Mūzikas stilistikas ziņā tas attiecināms uz populāru t.s. modes deju-dziesmu, (vanstepu, tūstepu, šimmiju, tango, fokstrotu un citiem), kas komponēta izpildījumam agrīnā džeza ritmos. Tās raksturo melodiskums un dziesmu tekstu sentimentalitāte, kas nereti mijas ar aktuālām sociālām tēmām. Šlāgeru mūzika, kas tolaik bija komponēta operetēm, kinofilmām vai kā modes dejas, tika pārraidīta radio viļņos, izplatīta skaņuplatēs un publicēta nošizdevumos. Šī raksta izstrādē izmantots visizplatītākais šlāgeru publikāciju formāts 20. gadsimta 20. un 30. gados bija nošu aranžējumi vienai balsij klavieru pavadījumā.

Pēc Latvijas Republikas proklamēšanas 1918. gadā jaunā demokrātiskā kārtība radīja jaunu tiesisko regulējumu, un biznesā ienāca vairāki jauni uzņēmumi, tostarp

tipogrāfijas (spiestuves) un izdevniecības. Šajā periodā mūzikas izdevējdarbības nozare strauji auga, būtībā veidojoties pilnīgi no jauna. Perioda sākumā ir novērojami tikai daži sporādiski mēģinājumi izdot ārzemju šlāgerizdevumus. Bet zināma kulminācija tika sasniegta 20. un 30. gadu mijā (starp 1928. un 1931. gadu), kad Rīgā gandrīz vienlaikus darbojās vismaz 17 šlāgeru izdevēji. Lielās depresijas (1929–1933) ietekme norāda uz vietējās mūzikas industrijas ilgspējas trūkumu. 20. gs. 30. gadu sākumā Rīgā regulāri sāka publicēties arī pirmie pašmāju populārās deju mūzikas komponisti, turpretī ārzemju šlāgeru nošu izdevēju skaits pamazām saruka. Sākot ar 1934. gadu, Kārļa Ulmaņa (1934–1940) autoritārajā režīmā kultūrā un arī mūzikas biznesā strauji pieauga cenzūras spiediens. Tā rezultātā 30. gadu vidū šlāgeru izdevēju darbība arvien sašaurinājās, un tas savā veidā veicināja arī pakāpenisku nozares profesionalizēšanu un virzīja uz starptautiski definēto autortiesību normu ieviešanu 1937. gadā. Darbības atļaujas Iekšlietu ministrija (pēc 1937. gada Sabiedrisko lietu ministrija) izsniedza vairs tikai komponistiem savu darbu publicēšanai, kā arī dažiem jau ilgstoši strādājošajiem uzņēmumiem.

Kopumā nošu izdošana Rīgā 20. gadsimta 20.–30. gados bija process, kurā mijiedarbojās vairāki dalībnieki: mūzikas izdevēji, iespiedēji un tirgotāji. Veidojot uz savstarpējām ekonomiskajām interesēm un tehniskajām iespējām balstītu industrijas tīklu, katra iespiedēja un izdevēja darbība atspoguļo noteiktas šlāgera izdevējdarbības nozares īpašības. Kopīgās iezīmes bija, piemēram, līdzīgi izdevumu formāti un dizains. Vienlaikus katra uzņēmēja darbības profilā saskatāmas arī atšķirības. Piemēram, tikai dažos gadījumos šlāgeru izdevēji darbojās ilgstoši, un tikai dažiem no tiem bija savas iespiedmašīnas. Piemēram, izdevniecības *Edition Accord* īpašnieks Rūdolfš Pols laikā no 1926. līdz 1939. gadam kļuva par vienu no vadošajiem nošu izdevējiem un iespiedējiem Rīgā, turklāt izdeva arī populāro mūziku, tostarp šlāgerus. Viņa uzņēmums spēja pārdzīvot gan ekonomisko krīzi, gan politiskos triecienus, jo izdeva gan akadēmisko, gan ārzemju un vietējo šlāgeru komponistu mūziku. Bet, piemēram, komponists Oskars Stroks, kurš izdevējdarbībā Rīgā darbojās gandrīz visu starpkaru periodu, ļoti koncentrējās uz savas mūzikas publicējumiem, vienlaikus aktīvi popularizējot jēdziena *šlāgeris* nozīmes paplašināšanos populāro deju mūzikas žanru kontekstā.

1940. gada vasarā Latvijas Republiku okupēja padomju armija, un varas iestādes pārtrauca privāto uzņēmējdarbību Latvijā. Līdz ar to 20. gadsimta 20.–30. gadu periods uzskatāms kā relatīvi noslēgts (atraits) periods Latvijas politiskās un arī kultūras vēsturē. Šajā īsajā 22 gadu periodā starp pasaules kariem tikai daži nošu izdevēji un iespiedēji bija spējuši nostiprināt savu kā šlāgerizdevēju reputāciju Rīgā, tādējādi atstājot paliekošu nospiedumu industrijas vēsturē un starpkaru perioda bibliogrāfijā. Lielākā daļa šo izdevēju vārdi palika tikai kā īslaicīgi nosaukumi uz fragmentāri saglabātajiem nošu eksemplāriem bibliotēkās.